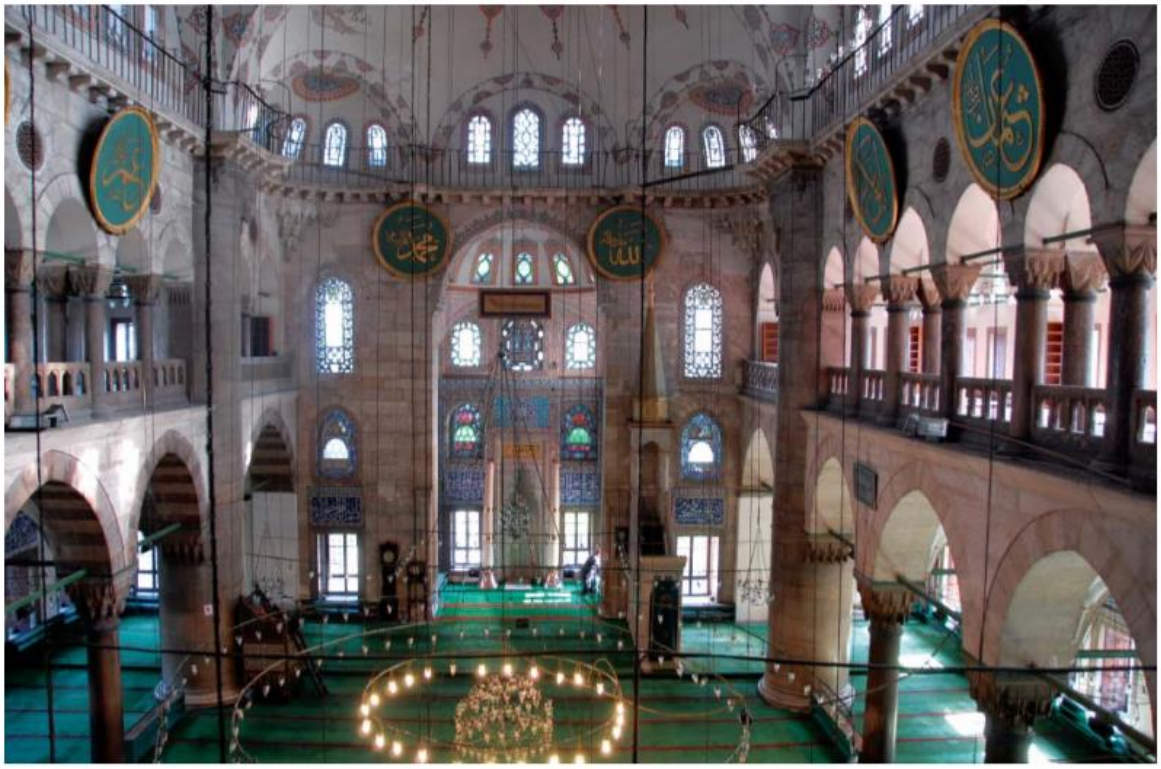
Mimar Sinan'ın Osmanlı ve Bizans'ı Harmanladığı Kılıç Ali Paşa Külliyesi

Dr. Hatice AKSU

Medrese, türbe ve hamam ile küçük bir külliye teşkil eden Kılıç Ali Paşa Camii, Tophane Meydanı'ndadır. Evvelce Tophane Camii olarak isimlendirilen bu eseri yaptıran 16. yüzyılın ünlü denizcilerinden Uluç Ali Paşa olarak da bilinen ve 1572 – 1587 arasında kaptan-ı derya olan Kılıç Ali Paşa'dır. Külliyenin o yılların Hassa Başmimarı olan Mimar Sinan tarafından yapıldığı, bu mimarın eserlerinin adlarını veren çeşitli arşiv kayıtlarından öğrenilir.

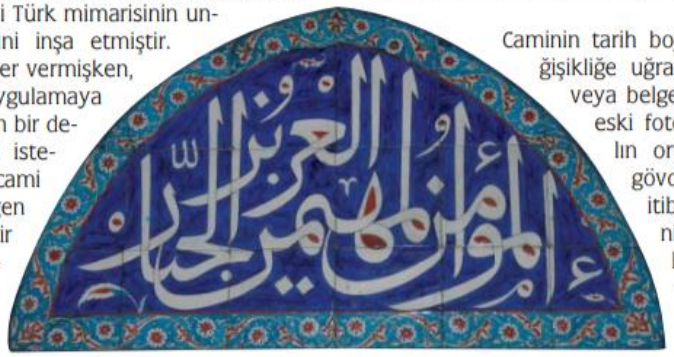

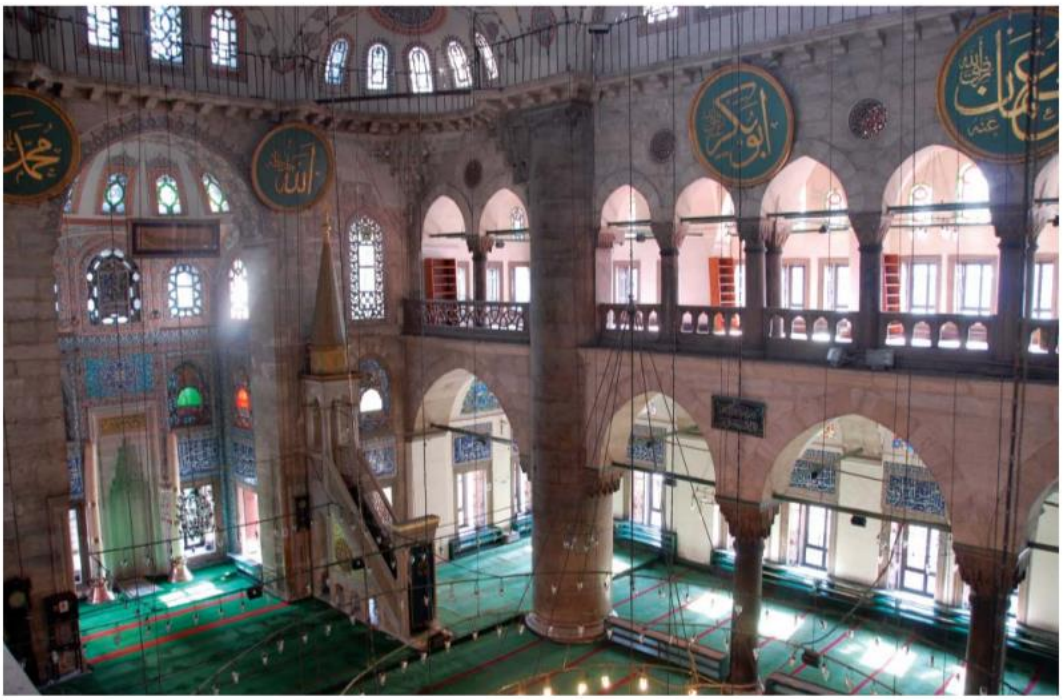
Kılıç Ali Paşa Camii, giriş kapısı üzerindeki, Şair Ulvî'nin yazdığı dört mısralık tarih kitabesinden anlaşıldığı üzere 988/1580-81'de tamamlandığına göre, Sinan'ın yaşlılık döneminde yarattığı son eserlerdendir. Yandaki avlu kapısı üstündeki dört beyitlik tarih de aynı yılı gösterir.

Osmanlı dönemi İstanbulunda usulden olduğu üzere şehrin başlıca iskelelerinin başlarında bir cami ile bir de çeşme yapılıyordu. Bu prensibe uygun olarak, Galata tarafının en önemli iskelelerinden Tophane İskelesi başında da Kılıç Ali Paşa Camii'nin yeri seçilirken, kurucusunun uzun denizcilik yaşamı da göz önünde tutularak, su kıyısına yakın bu yer uygun görülmüş olmalıdır. Şehir topografyasındaki değişiklikler yüzünden bugün cami ve külliyesi kıyıdan uzakta kalmıştır. Cami geniş bir alanı çeviren bir avlu duvarı içindedir. Evvelce bu duvar bir dikdörtgeni sınırlarken 1956'larda Tophane Meydanı tarafındaki cephesi şevli biçimde türbeye doğru geri alınmıştır. Duvar şadırvan tarafında da geri çekilmiştir.

Kılıç Ali Paşa Camii, Mimar Sinan'ın (ö. 1588) uzun mimarlık yaşamının son büyük eserlerinden olmasına rağmen, şaşırtıcı bir uygulama yapılarak meydana getirilmiştir. Burada Sinan, çok daha küçük ölçüde olmak üzere Ayasofya'nın planını ve Osmanlı dönemi Türk mimarisinin unsurlarını kullanarak eserini inşa etmiştir. Sinan'ın çok gelişmiş eserler vermişken, birdenbire böyle bir uygulamaya geçmiş olması, ancak onun bir değişiklik denemesi yapma isteği ile açıklanabilir. Esas cami mekânı tam bir dikdörtgen biçiminde olup, mihrap bir yarım kubbe ile örtülü, ileri taşan bir çıkıntının içindedir. Ayrıca girişe yakın olarak yanlarda iki çıkıntı daha vardır. Bunlardan sağdaki, minarenin kürsü kısmıdır. Soldaki ise içindeki merdivenle harim kısmını çeviren galeriye çıkışı sağlar. Esas mekânda hâkim dört paye vardır. Bunların taşıdığı dört kemerin üstünde ise, geçişi pandantiflerle olan 12,70 m çapında pencereli ve kasnaklı bir kubbe bulunur. İki yanlarda payelerin aralarına ikişer sütun konularak, mekânı üç taraftan saran galerilerin taşınması sağlanmıştır. Mekân, kıble yönü ekseni üzerinde Ayasofya'da ve sonraları Bayezid ve Süleymaniye camilerinde de olduğu gibi iki yarım kubbe ile örtülmüştür. Galerilerin bölümleri köşelerde küçük kubbeler, aralarda çapraz tonozlar ile örtülmüştür. Ayasofya ile benzerliği en fazla vurgulayan eleman, iki yanlardaki birer çift destek payandasıdır. Halbuki burada Sinan, çok iyi incelediği Ayasofya'nın planı ile üst yapısını, gerek estetik gerek statik bakımlarından daha kusursuz olarak değişik bir mimari anlayışla yorumlamıştır. Bu bakımdan Kılıç Ali Paşa Camii basit bir taklit değil, Ayasofya mimarisinin geliştirilmiş bir aşamasıdır denilebilir.[1] Caminin son cemaat yeri sütunlara dayanan kemerlerin taşıdığı beş kubbe ile örtülüdür. Fakat bu son cemaat yerini üç taraftan saran ve üstü öne meyilli kurşun kaplı çatılarla örtülü bir sundurma revak yapılmıştır. Bu uygulamaya kalabalık cemaati olan camilerde sıkça rastlanır.

Caminin tarih boyunca önemli bir değişikliğe uğradığını gösteren bir iz veya belge bilinmez. Ancak bazı eski fotoğraflardan 19. yüzyılın ortalarında minaresinin, gövdesinin ortalarından itibaren üst kısmının yenilenmiş olduğu anlaşılır. Külliyenin medrese ve hamam gibi yapıları, 19.yüzyılda kötü

bir yerleşim sonucu işyerlerinin çoğalması ile binalarla sarılmıştır. 19. yüzyıldaki onarımda, petek kısmına barok süslemeler ile taş bir külah yapılan minare, son yıllarda orijinal mimarisine uygun bir biçime sokularak, kurşun kaplı sivri külahına kavuşturulmuştur. Caminin, gerek son cemaat yerinde, gerek içinde 16. yüzyıl İznik çinileri ile bezenmiş olduğu görülür. Mihrabın etrafı ve kıble duvarı da çinilerle kaplanmıştır. Son cemaat yeri pencere alınlıklarında İznik taş çini eserlerde lacivert zemin üzerine beyaz renkle ayetler hat sanatı ile istifli olarak işlenmiştir. Kenarlarında turkuaz zemin üzerine hurde rumili kenar suyu penç motifleri ile kompozisyon oluşturmaktadır.

16. yüzyıl İznik çinilerinin en güzel örneklerini bu camide görmekteyiz. Caminin mihrap cephesi tamamen çinilerle kaplıdır. Pencere üzerinde ise ayet kuşağı çini üzerine yazılmıştır. Zemin lacivert, üzerinde beyaz renkli hat yazılarıyla yer almakta, kenarları kırmızı zemin üzerine rumi motifleriyle tasarlanmıştır. Diğer desenlerde sazyolu yaprakları arasında hatayi ve pençlerden oluşan kompozisyonlar girift dallarla, çiniler üzerinde devam etmektedir. Mihraptaki çini bölümün üst kısmı taç şeklinde rumi kuşakla sonlanıp, bu bölümden itibaren kalemişleri başlayarak kubbeye kadar uzanmaktadır. Mihrapta lacivert zemin üzerine beyaz "Ya Hannan Ya Mennan" yazısı yer almaktadır. Etrafı turkuvaz üzerine beyaz rumilerle bezenmiştir. Pencere üstlerindeki çini panoların üstlerinde alçı müzeyyen pencereler bulunmakta ve iki çini pano alanını bütün olarak kaplamaktadır. Müzeyyen pencerelerdeki camlar turkuvaz, kırmızı, kavuniçi, yeşil renklerden oluşmakta rumi kompozisyonlar kenar bordüründe penç motifiyle beraber kullanılmıştır. Renkli alçı pencerelerden birinde, bunların 1331/1913'te Bursalı Tevfik adında bir usta tarafından yapıldığını bildiren bir imza görülür.

Mihrap kısmında yer alan alçı müzeyyen pencereler çok ince işçiliklidir ve orta bölümlerinde yeşil ve kırmızı büyük ebatlı camlar bulunmaktadır. Pencerelerin alt ve üstlerinde ayetler yer almaktadır. Mihrap bölgesinde bulunan müzeyyen pencerelerin üstlerde olanların etraflarında ise kalemişi süslemeleri oluşturulmuş bordür çalışması yer almaktadır. Müezzin mahfil tavan altı, ahşap üzerine uygulanan Edirnekâri süsleme ile işlenmiştir. 16. yüzyılın en güzel örneklerinden olan kalemişi motiflerde alçı kabartma olarak çalışılmış, üzerlerine altın varak yapıştırılmış ve renklendirilmiştir. Zemin yeşil, bordo; motifler kahverengi,

yeşil, yavruağzı renkleridir ve altın kullanılmıştır. Motif tasarımları 16. yüzyılın önemli özelliği olan sazyolu tarzında çalışılmıştır. Üç bölüm bordür üzerinde bordürün aralarında şemse içerisinde rumi kompozisyon bulunmaktadır.

Son cemaat yerindeki pencerelerin üst alınlıklarında çini panoların içinde ayet-i kerime yazıları bulunmakta ve kenar bordürleri turkuvaz renklidir. İçlerinde beyaz renkli penç ve rumiler tasarlanmıştır. Camii süslemesinde kalemişleri kubbelerde ve yarım kubbelerle aslan göğüslerinde yer almaktadır. Kubbe ortasında ve yarım kubbelerin ortasında aslan göğüslerinin kubbelerin ortasında merkezi olarak ayet-i kerime yerleştirilmiştir. Mahfil altlarındaki çapraz tonozların orta köşelerinde çintemani motifi yerleştirilmiştir. Camii içerisinde büyük levhalarda "Allah", "Muhammed" lafzı ve dört halifenin ismi bulunmaktadır. Zeminleri yeşil olup yazılar ahşap üzerine kabartma yazılmıştır. Mihrap mermerdir. Üzerinde mescit yazısı kabartma yazılmıştır, zemin yeşildir. Minber mermer malzeme üzerine oyma işçiliklidir. Üzerinde rumi kompozisyonlar yer almakta ve altın varak kaplamalıdır. Caminin minaresi daha önceki onarımda barok süslemeli olup, daha sonra sivri kurşun külahı ile günümüzdeki halini almıştır. Külliye duvarının köşesinde bulunan sebilin, Abdülaziz döneminde Dolmabahçe -Tophane Caddesi'nin düzenlenip genişletilmesi sırasında buraya taşınarak yerleştirildiği söylenmektedir.

14,10 m çapında bir kubbe ile örtülü olan hamam, caminin sağ tarafında tek hamam olarak yapılmıştır. Hamamın yapımı ile ilgili belge 23 Muharrem 991/1583 tarihli olduğuna göre, külliyenin yapımı bu tarihe kadar sürdüğü düşünülmektedir. Batı tarafında bir girişe sahip olan hamamın duvarları taş ve tuğla olarak karma teknikte örülmüştür. Hamam mimarisinde değişik bir sistem uygulanarak ılıklık bölümleri hemen camekânın arkasında yer almayıp, yanda, çok küçük mekânlar halindedir sıcaklık bölümü ise, yuvarlak bir merkezi kısma, yıldız biçiminde kemerlerle açılan tiptedir.

Medrese, hamam gibi medrese de tuğla hatıllı taş örgülü karma teknikte inşa edilmiştir. Kare planda olup revaklı avlu etrafında 18 hücre sıralanır. Kuzeyde olan bir tanesi giriş bölümüdür, medrese ortasında hazireye çıkıntı halinde büyük kubbeli dershane-mescit yer alır. Caminin kıble tarafında ve denize daha yakın bir yerde olan türbe, dış duvarları ile sekizgen biçiminde, kesme taş yapılı bir binadır. Türbenin mimarisinde, benzerine pek rastlanmayan değişik bir uygulama görülür. Üstünü, genellikle türbelerin çoğunda olduğu gibi iç içe çifte kubbe örter. Türbenin girişi derince bir nişin içindedir, içeride ise, girişlerin karşısında yer alan iki sütun, giriş nişinin masif duvarlarıyla, kubbeyi taşıyan kemerlere destek olmuştur. Caminin yan tarafında ve türbe etrafındaki hazirede çok sayıda mezar vardır. Bunların arasında bazı Türk denizcilerinin kabirleri de bulunmaktadır. Aralarında, Fındıklı sırtlarındaki Defterdar Ebu'l-Fazl ve Beyoğlu'ndaki Ağa camilerinden getirilen mezar taşları da yer almaktadır. Burada matematikçi Hasan Fuad Paşa ile Kaptan-ı Derya Ateş Mehmed Paşa'nın kabirleri de görülür.

Bibliyografya:

Semvi Eyice; İstanbul Ansiklopedisi, Kılıç Ali Paşa Külliyesi, s.558-557

Halil Ethem; Camilerimiz, s.70-72

R.M.Meriç; Mimar Sinan Hayatı Eseri, Ankara,1964, s.26-46